

Kunst in het hart van het basisonderwijs

Ineke van Hamersveld In het basisonderwijs wordt weinig gedaan aan artistieke talentontwikkeling. Het accent ligt op passieve kennismaking met kunst en cultuur. Met het Leerplankader kunstzinnige oriëntatie (juni 2014) verandert dat: het creatieve proces en doorlopende leerlijnen komen centraal te staan. Op scholen die het leerplan omarmen, wordt talentontwikkeling mogelijk. Een interview met Stéfanie van Tuinen van SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.

Scholen, culturele instellingen, het Rijk, provincies en gemeenten hebben in de afgelopen tien jaar veel gedaan om kunstzinnige oriëntatie in het basisonderwijs op de kaart te zetten. Het decennium begon met de invoering van de Regeling versterking cultuureducatie in het primair onderwijs in 2004. Scholen ontvingen 10,90 euro per leerling per studiejaar als zij hun visie op cultuureducatie in het schoolplan opnamen.¹ Niet zelden stelden de scholen voor de ontwikkeling van die visie met bijbehorend programma een cultuurcoördinator aan. Het geld was bedoeld om samen met de cultuurinstellingen in de omgeving van de school die visie in concrete activiteiten om te zetten, die de scholen vervolgens konden inkopen. Het kon in principe om van alles gaan: een rondleiding door het museum, een tochtje naar de openbare bibliotheek, een praktijkles van een kunstenaar of een les op verschillende muziekinstrumenten. Gemeenten en

provincies zorgden voor de begeleiding van scholen en instellingen, mogelijk gemaakt dankzij bestuurlijke afspraken tussen het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO). In 2011 gaf staatssecretaris voor Cultuur Halbe Zijlstra aan de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur opdracht om te onderzoeken in hoeverre scholen de 10,90 euro hadden besteed, hoe zij cultuureducatie structureel in het onderwijsaanbod hadden verankerd, en hoe de kwaliteit van het kunstonderwijs ervoor stond. De conclusie was dat cultuureducatie niet was verankerd en culturele instellingen nauwelijks vraaggericht werkten. In 2012 brachten de raden advies uit.

Stéfanie van Tuinen vat het als volgt samen: ‘Veel culturele instellingen en scholen stemmen hun educatieactiviteiten op die 10,90 euro af, waardoor de projecten vaak incidenteel en eenmalig zijn en dus geen enkele samenhang

vertonen. De aanpak en werkwijze van de scholen verschillen enorm, van een doorlopende leerlijn is nauwelijks sprake. Leerlingen krijgen daardoor in de overstap van het ene naar het andere leerjaar te maken met overlap, lacunes of breuken in hun kunstzinnige oriëntatie waardoor zij zich niet in de diepte kunnen ontwikkelen. Om het heel gechargeerd te zeggen: de basis van de kunstzinnige oriëntatie in het basisonderwijs is niet in orde. Een belangrijke oorzaak is dat kunstzinnige oriëntatie binnen scholen zelf niet hoog op de prioriteitenlijst staat en doorgaans niet verder gaat dan de inkoop van culturele basisactiviteiten, vaak gericht op een eerste kennismaking met cultuur. De tijd en ruimte die cultuurcoördinatoren krijgen om een visie te ontwikkelen, een programma samen te stellen en contact met de cultuursector te leggen en onderhouden, zijn zo minimaal dat zij hun handen al vol hebben aan de organisatie van de activiteiten. Kunstzinnige oriëntatie is niet geborgd in het curriculum van de scholen zelf. Veel scholen stellen vaak prioriteiten die in het verlengde liggen van de prioriteiten die de overheid voor onderwijs stelt (taal en rekenen). Het lijkt of culturele instellingen zich meer verantwoordelijk voor de invulling van de kunstvakken op scholen voelen dan de scholen zelf.'

De marginale positie van kunstzinnige oriëntatie in het basisonderwijs is niet alleen organisatorisch, maar ook inhoudelijk. Van Tuinen: 'Als je inhoudelijk gaat kijken naar wat er op school zelf wordt gedaan, blijkt het veelal om knutselen op de vrijdagmiddag te gaan. Daarmee bereik je snel een concreet resultaat dat mee naar huis kan worden genomen. Of een kind dat al enige jaren klarinetles volgt bij een privédocent of een centrum voor de kunsten, wordt gevraagd de vrijdagafsluiting met zijn klarinet op te vrolijken. Zo'n optreden sluit nauwelijks aan op de belangstelling en capaciteit van de

leerling in kwestie en draagt zeker niet bij aan zijn talentontwikkeling. Uiteraard doe ik hiermee de scholen die de kwaliteit van de lessen wél in orde hebben te kort!'

Scholen aan het roer

De Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur probeerden te formuleren wat er nodig zou zijn om cultuureducatie zodanig te laten aansluiten op de kerndoelen van het basisonderwijs dat ook de inhoudelijke kwaliteit zou kunnen verbeteren.² Zij stelden een samenhangend pakket aan maatregelen voor. Van Tuinen legt uit: 'Om te beginnen moeten scholen de regie gaan voeren over het kunst- en cultuuronderwijs. Niet langer mag het om eenmalige activiteiten gaan, maar om activiteiten geborgd in een leerlijn. Instellingen moeten vervolgens vraaggericht gaan werken. Daarbij moeten culturele instellingen hun aanbod niet alleen op activiteiten richten, maar ook op de professionalisering van de leerkrachten. Die moeten immers competent zijn om op een inhoudelijke manier en in relatie tot andere schoolvakken het vak cultuureducatie te kunnen geven.'

'Leerkrachten in het basisonderwijs worden heel breed opgeleid', vervolgt Van Tuinen. 'Ze moeten in alle vakken thuis zijn. Aan met name taal en rekenen wordt een groot deel van de tijd besteed. Daarnaast moeten ze weten hoe om te gaan met leerlingen met een achterstand, ziekte, handicap, emotionele problemen, een leerstoornis en ga zo maar door, wat ook belangrijk is. Zelfs als je cultuureducatie smal invult, met beeldende kunst, muziek, dans, drama en cultureel erfgoed, is het al een hele kluit om daar je weg in te vinden. Dat wordt nog lastiger als je ook literatuur, film, video en fotografie, mode, design en architectuur toevoegt.'

Een dergelijke professionaliteitsslag op de scholen vraagt dan ook om aandacht voor cultuureducatie op de pabo en leraren-

opleidingen – zoals die voor kunstvakdocent – stelden de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur. Veel kunstvakdocenten komen terecht bij culturele instellingen en krijgen dan, via een omweg, te maken met basis-scholen. Dan moeten zij toch iets weten over de doelgroep, meent Van Tuinen.

Leerplankader rond creatief proces

Om de gewenste doorgaande leerlijn te kunnen realiseren, adviseren de raden tot slot een referentiekader cultuureducatie te laten ontwikkelen. Daarin zou moeten staan welke kennis, vaardigheden en attitudes leerlingen nodig hebben voor een culturele school-loopbaan. Het referentiekader zou als het ware de kerndoelen van het onderwijs moeten concretiseren. De vraag om een referentiekader te ontwikkelen is uitbesteed aan SLO. Dat kader is in juni 2014 onder de titel *Leerplankader kunstzinnige oriëntatie* door het ministerie van OCW gepresenteerd (www.kunstzinnigeorientatie.slo.nl). ‘Dit gaat allemaal nog steeds over de basis’, stelt Van Tuinen met nadruk. ‘Daar moet straks verder op worden doorgebouwd.’

Op de achtergrond speelt de disbalans in het onderwijs tussen de aandacht voor taal en rekenen aan de ene kant en cultuur aan de andere kant sterk mee. Van Tuinen: ‘Het laatste decennium heeft de focus heel erg op taal en rekenen gelegen. Als je zo sterk op deze vakken stuurt, werk je daarmee in de hand dat vakken als kunstzinnige oriëntatie en geschiedenis minder interessant worden gevonden.’

Het is volgens Van Tuinen de vraag in hoeverre dat aansprekend is voor kinderen. ‘Om die reden is het leerplankader opgezet rond het creatieve proces’, zegt zij. ‘Het onderzoeksproces is centraal gesteld, eigenlijk om te voorkomen dat leerkrachten en leerlingen heel productgericht aan de slag gaan. De ervaring leert dat de experimenteerfase

vaak wordt overgeslagen in het onderwijs. Het gaat SLO om het doorlopen van een proces, ongeacht de vraag of dat nu beeldend, muzikaal of multidisciplinair is, zodat leerlingen begrijpen hoe het creatieve proces werkt, zich dat eigen maken, en weten dat je langs verschillende wegen een antwoord op een creatieve vraag kunt krijgen. Als scholieren slagen dat te bewerkstelligen, is er een enorme kwaliteitsslag gemaakt.’

‘Het Leerplankader kunstzinnige oriëntatie brengt de leerlingen competenties bij waarvan je, gemiddeld gezien, mag verwachten dat ze die kunnen beheersen’, vervolgt Van Tuinen. ‘Als je ziet dat ze boven dat gemiddelde uitkomen en veel breder of hoger scoren dan de in het leerplan beschreven beheersingsniveaus, zou dat op (top)talent kunnen wijzen. Voor de meeste leerkrachten in het basisonderwijs is het nu nog een brug te ver dat talent te herkennen: door hun brede opleiding zijn ze daar niet op toegerust. Op dit moment worden talenten dan ook meestal niet op de basisschool opgemerkt, maar gebeurt dat via de ouders, die kinderen naar privédocenten of centra voor de kunsten sturen (zie de bijdragen van respectievelijk Bea Ros op p. 52 en Peter Zunneberg op p. 32 in deze *Boekman*). Daar wordt hun talent herkend en ontwikkeld. Pas in het voortgezet onderwijs zijn er meer mogelijkheden.’

Talentontwikkeling voor de 21ste eeuw

Naast de mogelijkheid artistiek talent in de toekomst in de breedte en hoogte (toptalent) te gaan ontwikkelen in het basisonderwijs, is er nog een reden waarom het van groot belang is in kunstzinnige oriëntatie de nadruk te leggen op het creatieve proces. Meer dan ooit wordt creativiteit als motor van innovatie onderkend, niet alleen in de culturele sector, maar ook in het bedrijfsleven en in organisatorische processen. De werknemer van de nabije toekomst wordt vaak omschreven als

iemand die goed is opgeleid, weet waar hij of zij informatie en kennis vandaan moet halen, kan netwerken en *multitasken* en over een grote mate van creativiteit beschikt. Deze ontwikkeling op de arbeidsmarkt vraagt om grote flexibiliteit. Banen zijn allang niet meer voor de eeuwigheid en vaak project-georiënteerd. Bovendien ontstaan in rap tempo nieuwe beroepen. Volgens Van Tuinen moeten kinderen van nu worden voorbereid op beroepen die er nog niet zijn. Voor scholen wordt de vraag waar zij kinderen toe opleiden steeds prangender. Actueel is de discussie over 21ste-eeuwse vaardigheden. Binnen het Leerplankader kunstzinnige oriëntatie is er dan ook aandacht voor competenties als creativiteit, kritisch en probleemoplossend denken, communiceren, samenwerken, digitale geletterdheid, sociale en culturele vaardigheden en zelfregulering.

Een zo breed mogelijk draagvlak

Scholen hebben een grote autonomie, en dat is een belangrijke verworvenheid. Het ministerie van OCW kan daarom maar beperkt sturen op het gebied van kunstzinnige oriëntatie. De kerndoelen zijn per wet vastgesteld, maar het leerplankader – als concretisering van de kerndoelen – geeft richting, schrijft niet voor. Scholen hebben daardoor de ruimte eigen keuzes te maken. Om een breed draagvlak te creëren is in de ontwikkelfase van het leerplankader een zo groot mogelijke groep van eindgebruikers geconsulteerd en geïnformeerd, van leerkrachten en medewerkers van culturele instellingen tot pabodocenten. Van Tuinen: ‘Daarnaast is er een programmerings-overleg gecreëerd met de eerst betrokken koepelinstanties, waarin het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), de provinciale kunstencentra, de PO-Raad (sectororganisatie voor besturen uit het basisonderwijs), het Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs (LOBO),

---

Een mooi voorbeeld is Amsterdam, waar de gemeente met de scholen nadrukkelijk heeft afgesproken dat ieder kind op de basisschool drie uur per week cultuureducatie krijgt

---

de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Fonds voor Cultuurparticipatie zitting hebben. In het najaar van 2014 informeert dit netwerk zijn eigen achterban. Ook binnen gemeenten is er behoefte aan samenwerking en professionalisering op de terreinen onderwijs en cultuur. Zij kunnen een stimulerende rol spelen.’ Een mooi voorbeeld is Amsterdam, waar de gemeente met de scholen nadrukkelijk heeft afgesproken dat ieder kind op de basisschool drie uur per week cultuureducatie krijgt: één uur muziek, één uur beeldend onderwijs en erfgoededucatie en één uur vrij in te vullen. Dat geeft een grote impuls aan het vakgebied, al is duidelijk dat dergelijke keuzes vaak van een bevoegde ambtenaar afhankelijk zijn.³

Door de betrokkenheid van diverse partijen aan het leerplankader wordt er toegewerkt naar een meer gemeenschappelijke koers voor kunstzinnige oriëntatie in het basisonderwijs. Een hoopvolle ontwikkeling, vindt Van Tuinen.

Toekomst in plussen en minnen

Sinds het verschijnen van de gezamenlijke nota van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur in 2012 is er veel veranderd, zowel in positieve als in negatieve zin. Een positieve ontwikkeling was de lancering van het programma Cultuureducatie met kwaliteit in 2013.⁴ Het programma is geparkeerd bij het Fonds voor Cultuurparticipatie en bedoeld om de kwaliteit van cultuureducatie in het basisonderwijs te waarborgen. Het is ook een

---

Sinds het verschijnen van de gezamenlijke nota van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur in 2012 is er veel veranderd, zowel in positieve als in negatieve zin

---

rechtstreeks uitvloeisel van het advies van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur. Belangrijke onderdelen van het programma zijn de Matchingsregeling Cultuureducatie met Kwaliteit en de Tijdelijke regeling flankerende projecten. In het kader van de Matchingsregeling kunnen culturele instellingen, voorgedragen indien bij het Fonds om voor een periode van vier jaar met scholen te gaan samenwerken. Voorwaarde is wel dat

deze gemeenten en provincies zelf een even groot bedrag bijleggen (*matching*). In de eerste ronde zijn 54 aanvragen gehonoreerd, verspreid over het land, variërend van Bibliotheek Oostland in Landsingerland en Pijnacker Nootdorp (25 scholen, 720 leerlingen), tot Compenta in Emmen (280 scholen, 40.500 leerlingen) en van Cultuurpad in Sittard-Geleen en Heerlen (383 scholen 80.000 leerlingen) tot De Kubus in Flevoland (30 scholen, 3000 leerlingen). In totaal zijn er iets meer dan 5000 scholen en ruim 800.000 leerlingen bij betrokken. Van Tuinen: 'Deze initiatieven komen nu tot bloei en kunnen een katalysator zijn voor andere instellingen en scholen. Het is de bedoeling dat ze ook na die vier jaar nog bestaansrecht hebben en zonder fondssubsidie kunnen voortbestaan. Daarom is het belangrijk nu alvast naar oplossingen te zoeken voor het vervolgtraject. Gemeenten kunnen een spilfunctie op zich nemen. Zolang de subsidie via de culturele instellingen loopt, blijft het overigens de vraag of en hoe verantwoordelijk scholen zich voelen. Als die omslag in de scholen niet wordt gemaakt, is er nog steeds geen basis.' De Tijdelijke regeling flankerende projecten Cultuureducatie met Kwaliteit is vooral bestemd voor deskundigheidsbevordering van groepsleerkrachten in het basisonderwijs en educatief medewerkers uit het culturele veld.⁵

Andere positieve ontwikkelingen zijn volgens Van Tuinen 'de monitoring van ontwikkelingen op het gebied van kunst- en cultuureducatie in scholen en de talentontwikkelingstrajecten die de instellingen voor kunstvakonderwijs aanbieden als voorbereiding op de beroepsopleiding (zie de bijdrage van van Ineke van Hamersveld en Kim van der Meulen in deze *Boekman*), met name voor talenten van wie men denkt dat zij zich tot een toptalent kunnen ontplooiën. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de conservatoria. Maar ook producenten als het

Stéfanie van Tuinen

is beeldend kunstenaar, leerplan-ontwikkelaar SLO en projectleider
Leerplan kunstzinnige oriëntatie

Ineke van Hamersveld

is hoofdredacteur van *Boekman*

Nationaal Ballet bereiden getalenteerde kinderen in een doorgaande leerlijn voor op een professionele carrière in de dans (zie de bijdrage van Hilde Klein in deze *Boekman*). De leerlingen volgen vanaf groep 7 of 8 een rooster waarin regulier en dansonderwijs gecombineerd worden aangeboden en waarvoor samenwerking met de basisscholen noodzakelijk is.'

Een negatieve ontwikkeling vindt Van Tuinen de wegbezuiniging van veel cultuurcoaches en cultuurintendanten. De meesten geven les in kunst en cultuur en ontwikkelen cultuuronderwijs, zij vormen bovendien de schakel, 'het cement', tussen geïnstitutionaliseerde cultuuraanbieders en scholen. Van Tuinen: 'Zij kunnen zo nodig kinderen aan de hand meenemen en via buitenschoolse talentontwikkeling meer aanbieden dan de school kan. Of een rol hebben in het scouten van (top)talent. Cultuurcoaches zijn meestal in dienst van een centrum voor de kunsten, soms ook van een school of gemeente. Er is te weinig structurele basis voor deze functie, zowel bij de gemeente als bij scholen, en een nijpend gebrek aan tijd en geld. Nu veel cultuurcoaches – vanwege gemeentelijke bezuinigingen – het veld moeten ruimen is er tijd nodig om een nieuwe modus operandi te vinden.' Als ook cultuuraanbieders en centra voor de kunsten worden opgeheven, zeker in kleinere gemeenten, wordt het voor kinderen moeilijk(er) op het idee te komen om viool te willen spelen. Bovendien moeten ze vervolgens hun ouders zo gek zien te krijgen 30 kilometer te reizen voor een les.

'Ik vind het een gebrek aan beschaving als het afhankelijk wordt van toeval of kinderen in aanraking komen met cultuur. Als kunstzinnige oriëntatie in de scholen zelf niet serieus opgepakt wordt, raakt een kind volledig afhankelijk van de initiatieven die door de ouders worden genomen. En dat impliceert dat niet alle kinderen alle kansen

krijgen. Maar alle plussen en minnen overziend, ben ik niet pessimistisch over de toekomst van de kunstzinnige oriëntatie en de talentontwikkeling in het basisonderwijs.'

Literatuur

- Greven, J. en J. Letschert (2006) *Kerndoelen primair onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Miedema, I., W. van Es en F. Studolski (2010) *Alles is talent: dl. 1 Proces*. Utrecht: Sardes.
- Onderwijsraad en Raad voor Cultuur (2012) *Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!* Den Haag: Onderwijsraad.

Noten

- 1 Daarvoor is een budget van 18 miljoen euro per jaar beschikbaar. Dit budget is onderdeel van de Regeling prestatiebox primair onderwijs. De Regeling prestatiebox loopt tot en met 2015-2016.
- 2 In de Wet op het primair onderwijs zijn drie kerndoelen – de nummers 54, 55 en 56 – voor kunstzinnige oriëntatie opgenomen. Kerndoel 54: De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. Kerndoel 55: De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. Kerndoel 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed (Greven et al. 2006, 63).
- 3 Om dit mogelijk te maken heeft de gemeente Amsterdam in 2013 samen met een groot aantal schoolbesturen, de Hogeschool van Amsterdam en IPABO het convenant *Basispakket kunst- en cultuureducatie* getekend.
- 4 Er zijn vier speerpunten: de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen, ervoor zorgen dat groepsleerkrachten bekwaam worden, culturele instellingen aanbod laten ontwikkelen vanuit de kerndoelen, en beoordelingsinstrumenten ontwerpen om te toetsen of de kerndoelen kunstzinnige oriëntatie gerealiseerd worden.
- 5 Aanvragen in te dienen door respectievelijk schoolbesturen en culturele instellingen, universiteiten of hogescholen met een docentenopleiding in een kunstdiscipline in het curriculum.